

نقدی بر کتاب بخوانیم پنجم دبستان

ولی الله قاندى

کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی
دبیر دبیرستان‌ها و مراکز پیش‌دانشگاهی شهرستان گلپایگان

□ مقدمه

کتاب فارسی پنجم دبستان در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ برای اولین بار به‌طور رسمی در دبستان‌های سراسر کشور تدریس می‌شود. تلاش پدیدآورندگان این اثر ارزشمند را ارج می‌نهیم و افزایش کیفیت آن را در سال‌های آینده چشم در راهیم. به‌همین مناسبت در این نوشتار نقد گونه‌ی بر کتاب **بخوانیم** آن ارائه می‌شود. امید است که راهگشا باشد.

مناسبت درس و یک اشتباه چاپی

۱- هر دو درس فصل اول، فصل نهادها، درباره‌ی موضوع کتاب است. موضوع یکی از درس‌ها می‌توانست نهاد دیگری باشد.
۲- درس «شجاعت» از فصل بهداشت - که اقتباسی از نوشته‌ی استاد بزرگوار شادروان احمد بهمنیار است - با عنوان فصل سوم «اخلاق فردی و اجتماعی» مطابقت و مناسبت بیش‌تری دارد. درس «این‌گونه باشیم» نیز از فصل سوم - که به اختصار به زندگی چند تن از اندیشمندان پرداخته است - با عنوان فصل چهارم، دانش و دانشمندان، هماهنگی بیش‌تری دارد.
۳- در صفحه‌ی ۱۴۱، کلمه‌ی «جمال» به اشتباه به‌صورت «جهان» چاپ شده است.

فعالیت‌ها

فعالیت‌های کتاب چهارم و پنجم شامل فعالیت‌های درک و دریافت، واژه‌آموزی، نکته‌ها، گفت و شنود و فعالیت‌های ویژه است. در این قسمت، قصد بررسی این فعالیت‌ها را داریم.

الف: فعالیت درک و دریافت

کارکرد این فعالیت در کتاب‌های جدید همانند کارکرد بخش «پرسش» در کتاب‌های قدیم است با این تفاوت که اولاً، پرسش‌ها با دقت بیش‌تری فراهم آمده‌اند، ثانیاً، تعداد آن‌ها در کتاب‌های جدید کم‌تر است. اشکالات زیر در این بخش از کتاب به‌نظر می‌رسد:
۱- در صورت پرسش سوم، صفحه‌ی ۵۶ «اگر در زمین کسی را شناسد در آسمان فرشتگان آن‌ها را می‌شناسند». کلمه‌ی «آن‌ها» بعد از کلمه‌ی «کسی» در هنگام نوشتار از قلم افتاده است.
۲- صورت پرسش یک، صفحه‌ی ۱۵۹، «چرا به حافظ، حافظ می‌گویند؟» بهتر است به شکل «چرا به شمس‌الدین محمد، حافظ گفته‌اند؟» تغییر یابد.

آسوده (ĀSŪDE)

آش (ĀS)

آشتی (ĀŠTI)

آشغال (ĀŠQĀL)

آشنا (ĀŠENĀ)

آشپز (ĀŠPAZ)

آفت (ĀFAT)

آفرین (ĀFARIN)

آلو (ĀLŪ)

آلوده (ĀLŪDE)

آلونک (ĀLŪNAK)

آهن (ĀHEN)

آهو (ĀHŪ)

آه (ĀH)

آهک (ĀHAK)

آهسته - آسه (ĀSSE) واج (س) مشدد شده و واج (ت) حذف شده.

آواز (ĀVĀZ)

آواره (ĀVĀRE)

آمرزیدن (ĀMORZIDAN)

آموخته - آمخته (ĀMOXTE) دست آموز ■

فراخوان

شماره‌ی آینده‌ی ماهنامه‌ی حافظ، «ویژه‌نامه‌ی برای ابن‌سینا» خواهد بود. در شماره‌های آینده ویژه‌نامه‌هایی برای مولانا (در مهرماه)، نظامی، ابوریحان، سهروردی، مسعود سعد سلمان، ابن‌یمین، جامی، محمد بن جریر طبری، بیهقی (مکرر)، حافظ (مکرر)، سعدی (مکرر)، خواجه، صائب تبریزی، وحشی بافقی، وصال شیرازی، رضا عباسی، میرعماد، کمال‌الملک و... خواهیم داشت. برای بعضی از معاصران نیز ویژه‌نامه‌هایی در نظر داریم از جمله: ابراهیم پورداود (آبان ۱۳۸۵)، محمد قزوینی، سیدحسن تقی‌زاده، احمد کسروی، فروزانفر، مینوی، اقبال آشتیانی، دکتر قاسم غنی، اقبال لاهوری، فریدون توللی، حسین منزوی و...
از استادان و پژوهشگران سرتاسر ایران انتظار همکاری داریم.

متد معین در بیان آن‌ها در هر قسمت، یاددهی - یادگیری را آسان‌تر می‌کند. اما اشکالات فعالیت‌های واژه‌آموزی:

* پراکندگی نکته‌های یک مبحث دستوری در طول این کتاب یا دو کتاب چهارم و پنجم یکی از اشکالات این فعالیت است. مرتب شدن این نکات در طی چند درس متوالی یک کتاب، جریان آموزش را روان‌تر و ساده‌تر می‌گرداند و بر عمق یادگیری می‌افزاید. برخی از این موارد عبارتند از:

۱- نکات واژه‌آموزی درس اول و درس نوزدهم بحث ترکیب کلمات با - بیان حرکت است. تفاوت آن‌ها در نوع کلمات پایه است. کلمات پایه در فعالیت واژه‌آموزی درس اول، اسم و در درس نوزدهم، صفت شمارسی اصلی است.

۲- نشانه‌های صفت فاعلی. این نشانه‌ها در دو کتاب چهارم و پنجم به قرار ذیل مطرح شده‌اند:

- نشانه‌ی «گار»، کتاب چهارم، صفحه‌ی ۳

- نشانه‌ی «- نده» کتاب پنجم، صفحه‌ی ۳

- نشانه‌ی «گر» کتاب پنجم، صفحه‌ی ۲۹

۳- معانی مختلف پسوند «انه» در ترکیب با کلمات مختلف در هر دو کتاب، در صفحه‌ی ۸۵

۴- نشانه‌های فعل پیشوندی در دو کتاب چهارم و پنجم پراکنده‌اند به قرار ذیل:

- پیشوند «باز» در کتاب چهارم، صفحه‌ی ۱۲۲

- پیشوند «بر» در کتاب پنجم، صفحه‌ی ۱۰۶

* در برخی از موارد، یک نکته‌ی دستوری که در کتاب چهارم آمده است، در کتاب پنجم نیز تکرار شده است، شامل:

۱- مفهوم «مترادف» در کتاب سال چهارم، صفحه‌ی ۸۵ و در کتاب پنجم صفحه‌ی ۳۶

۲- مفهوم «جمع مکسر» در کتاب سال چهارم، صفحه‌ی ۱۱ و در کتاب پنجم، صفحه‌ی ۵۶

۳- مفهوم «ی» نشانه‌ی لیاقت در کتاب سال چهارم، صفحه‌ی ۷ و در کتاب پنجم، صفحه‌ی ۹۸، دو مثال از چهار مثال کتاب پنجم با کتاب چهارم مشترک است.

۴- مفهوم «کلمات هم‌خانواده» در کتاب سال چهارم، صفحه‌ی ۴۶ و در کتاب پنجم، صفحه‌ی ۱۶۵.

۵- مفهوم «ترکیب وصفی مقلوب» در کتاب سال چهارم، صفحه‌ی ۲۹ و در کتاب پنجم در صفحه‌ی ۱۲۰ و ۱۷۴ در یک مثال نیز اشتراک دارند.

پ- فعالیت نکته‌ها

برخی از نکته‌های این فعالیت نیز تکرار مطالبی است که در کتاب سال چهارم آمده است، مانند:

۱- مفهوم «کلمات مشابه» که در کتاب سال چهارم در صفحه‌ی ۷۲ آمده است و در کتاب سال پنجم در صفحه‌ی ۸۵ تکرار شده است. در یک مثال نیز با هم مشترک‌اند.

۲- مفهوم «قافیه» که در کتاب سال چهارم در صفحه‌ی ۲۲ آمده است، در صفحه‌ی ۱۵۹ کتاب پنجم تکرار شده است.

۳- مفهوم «حذف به قرینه‌ی لفظی» که در فعالیت «نکته‌ها» ی آخرین درس هر دو کتاب آمده و در یک مثال نیز با هم مشترک‌اند.

ت- فعالیت گفت و شنود

۱- پرسش اول این فعالیت در صفحه‌ی ۳ و پرسش دوم صفحه‌ی ۵۷ و پرسش‌های اول و دوم صفحه‌ی ۱۶۶ با فعالیت درک و دریافت این دروس مناسبت و مطابقت بیش‌تری دارد و بهتر است که در آن قسمت قرار بگیرند.

۲- صورت پرسش دوم این فعالیت در صفحه‌ی ۱۱ بهتر است از «آیا تاکنون کتابی تخیلی خوانده یا دیده‌اید؟» به صورت «آیا تاکنون کتاب یا کتاب‌های تخیلی خوانده‌اید؟» تغییر یابد.

ث- فعالیت‌های ویژه

در این فعالیت نیز صورت سوال یک، صفحه‌ی ۳ و صفحه‌ی ۳۱ بهتر است از شکل «آیا در تابستان کتاب تازه‌یی خوانده‌اید؟» به «آیا در تابستان کتاب یا کتاب‌های تازه‌یی خوانده‌اید؟» و «آیا تاکنون درباره‌ی پاکیزگی و بهداشت کتاب یا کتاب‌هایی خوانده‌اید؟» تغییر یابد.

بفش واژه‌نامه

در این قسمت اشکالات بسیاری به چشم می‌خورد که در ذیل به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- واژه‌های برخی از حروف کاملاً الفبایی نیست، چون:

آمدن بانگ نای قبل از بانگ، بدین‌گونه قبل از بدین‌سان، بلند آواز و بلند همت قبل از بلند، بوم و بر قبل از بوم، بی‌اراده قبل از بی‌آزارت، آشفستگی و بی‌سروسامانی در کلماتی که با پیشوند «بی» شروع می‌شوند، تحریر افتاد قبل از تحریر، تنگ‌دل قبل از تنگ‌دستی، حیرت‌آور قبل از حیرت، خانمان قبل از خان و...

۲- برخی از واژه‌ها و ترکیبات دشوار کتاب در این بخش نیامده‌اند، مانند: ژاله، خزان صفحه‌ی ۵، دل زده صفحه‌ی ۷، قعر، غلغله، غرقه صفحه‌ی ۸، حدس صفحه‌ی ۹، سماجت، پیله‌کردن، جوشی‌شدن، به‌چاک‌زدن، معرکه صفحه‌ی ۲۱، جسارت صفحه‌ی ۲۲، الحق صفحه‌ی ۲۳، غده صفحه‌ی ۲۶، گری و میش صبح صفحه‌ی ۲۸، اتراق‌کردن صفحه‌ی ۴۱، دست‌به‌کار شدن صفحه‌ی ۴۶، مستان صفحه‌ی ۱۷۷، ندیم صفحه‌ی ۱۷۸ و...

۳- برعکس برخی از واژه‌ها نیز بیش از حد ساده‌اند و نیازی به آمدن در این بخش ندارند، نظیر: براساس، اساس، شاعر، نثر، سود، نشاط، گوسپندان، قلّه، صبح‌دم، سپاس، قرن‌ها، یک‌قرن و...

۴- ذکر برخی از واژه‌های این بخش نیز به دلیل وجود معانی توضیحات مربوط به آن‌ها در متن دروس یا فعالیت‌ها دوباره‌کاری است، مانند: لغت‌نامه صفحه‌ی ۱۳، دانش‌نامه صفحه‌ی ۱۴، زندگی‌نامه صفحه‌ی ۱۵، مصراع صفحه‌ی ۳۰، زبردستی، جهل، صفحه‌ی ۳۶، سده صفحه‌ی ۱۵۹ و...

۵- در برخی از واژگان نیز هم شکل مفرد و هم شکل جمع آن‌ها آمده است، در حالی که فقط یک شکل آن در کتاب آمده است: باب و ابواب، شیخ و اشباح، عضو و اعضا، حادثه و حوادث، قرن و قرن‌ها و یک قرن.

۶- برخی از واژگان نیز مربوط به چاپ اول کتاب است که در چاپ جدید حذف شده‌اند مانند: رفت و روب صفحه ۲۶، وصله‌دار صفحه ۳۸، پنداشتن صفحه ۳۹، محصور صفحه ۴۰، اسماعیلیان صفحه ۷۲، الموت صفحه ۷۲ و... شماره‌ی صفحات مربوط به چاپ ۱۳۸۲ کتاب است.

۷- برخی از واژه‌های متن در واژه‌نامه به شکل دیگری آمده‌اند، زیر به برخی از این کلمات را می‌پردازیم:

صورت کلمه در متن	صورت کلمه در واژه‌نامه
از دم تیغ می‌گذرانم صفحه ۴۱	از دم تیغ‌گذران
کارآزموده صفحه ۵۸	کارآزمودن
می‌پیمود صفحه ۶۵	پیمود
خرسندی صفحه ۸۹	خرسند
پامال کنند صفحه ۱۱۴	پامال نکنند
اسیران جنگی صفحه ۱۲۳	اسرای جنگی

۸- توضیحات و معانی برخی از واژه‌ها ناقص یا دارای اشکال است و در برخی موارد با مفهوم کلی جمله‌ی مربوط هماهنگی ندارد:

- کهکشان: «مجموعه‌ی از ستاره‌ها که در آسمان به صورت «ابر» دیده می‌شوند، به آن «راه‌شیری» هم می‌گویند». پُر واضح است که در آسمان کهکشان‌های بسیاری وجود دارد که یکی از آن‌ها کهکشان راه شیری است.

- مسیر زمان: «در طول زمان» این ترکیب در مصراع «مختصر می‌شود مسیر زمان» به کار رفته و به معنای طول زمان است.

- گرو: «گروگان، شرط» این واژه در جمله‌ی «یک تومان هم پیش کتاب‌فروش گرو گذاشته بودم». به کار رفته و به معنای ودیعه، پولی یا چیزی که برای ضمانت نزد کسی بسپارند، می‌باشد.

- آوازه: «شهرت داشتن» این واژه در جمله‌ی «آوازه‌ی قتل و غارت او را شنیده بودند» به کار رفته و به معنای خبر است.

- خون‌بار «آلوده به خون» این ترکیب در گروه اسمی «چشمانی خون‌بار» به کار رفته و به معنای قرمز و سرخ از شدت خشم است.

- دچار «مبتلا» ترکیب «دچار شدن» در مصراع «به ره گشت ناگه به سنگی دچار» به کار رفته و به معنای برخورد کردن است.

گران‌سنگ «سنگین» این ترکیب در مصراع «گران‌سنگ تیره‌دل سخت‌سر» به کار رفته و به معنای سنگ بزرگ است.

- حضور: «حاضر شدن»، این کلمه در ترکیب «حضور سلیمان» به کار رفته و به معنای نزد و پیش است.

- بی‌کران: «بی‌پایان»، معنای مناسب این کلمه در ترکیب «لشکری بی‌کران» بی‌شمار و فراوان است.

- کاه‌گل: «مخلوطی از گل و کاه است که با اضافه کردن کمی آب درست می‌شود» درست آن است که بگوییم مخلوطی از خاک و کاه است...

- لاحول: «بدون قدرت، قسمتی از جمله‌ی لاحول و لاقوة الا بالله» در ادامه باید ذکر می‌شد که این جمله را در هنگام اظهار تعجب

و شگفتی از امری می‌گویند.

۹- از آنجایی که در کتاب سال چهارم در فعالیت واژه‌آموزی صفحه ۹۱ شکل قدیمی افعال منفی آمده است، توضیحات مربوط به کلمات «مساز: نساز، مدان: ندان، مگو: نگو» ضروری به نظر نمی‌رسد.

۱۰- برخی از واژه‌هایی که در واژه‌نامه آمده‌اند مربوط به یک کنایه یا اصطلاح عامیانه بوده است و پیداست که معنای جداگانه‌ی آن‌ها کمکی به معنای کنایی آن‌ها نمی‌کند، مانند:

«توبره» که مربوط به جمله‌ی کنایی «خاک دهکده را به توبره می‌کشم». صفحه ۴۱ می‌باشد. یا «مسَلَّح» که مربوط به ترکیب «سربازان سر تا پا مسلَّح» صفحه ۴۳ است.

۱۱- در برخی موارد نیز معنای واژه‌نامه خود احتیاج به معنی دارد، چون: آز: حرص، طمع.

۱۲- کلمه‌های «وعده و سرشار» با معانی تقریباً یکسان، دوبار چاپ شده‌اند.

بفش اعلام

۱- در بخش اعلام، نام بسیاری از بزرگانی که در کتاب نامشان آمده است، ذکر نشده و جا دارد این نقیصه هم برطرف شود، هم‌چون: خواجه عبدالله انصاری صفحه ۲، آمازون صفحه ۷، فرهنگ عمید، فرهنگ سخن صفحه ۱۴، قیصر امین‌پور صفحه ۲۸، استاد احمد بهمنیار صفحه ۳۵، قابوس‌نامه صفحه ۶۱ و...

۲- هم‌چنین توضیحات برخی از اعلام بسیار ناقص است و راهگشا نیست نظیر: آارات: «نام رشته‌کوهی‌ست»، تفتان: «نام کوهی در ایران است»؛ جودی: «نام کوهی‌ست».

در مورد اول و دوم حد اقل باید گفته می‌شد در کدام استان یا کدام قسمت ایران قرار دارد و در مورد «جودی» باید گفته شود اکنون در کدام کشور واقع است. ■

تسلیت

○ درگذشت دانشمند ارجمند مرحوم مهندس سیدجعفر محقق داماد فرزند مرحوم آیت‌الله سیدمحمد محقق داماد و صهر مرحوم استاد دکتر مهدی حایری یزدی را به خاندان‌های بزرگ محقق داماد و حایری یزدی بویژه استاد دکتر سیدمصطفی محقق داماد و آقای دکتر محمدرضا حایری یزدی تسلیت می‌گوییم.

تسلیت

○ درگذشت شادروان سیدعبدالله غفوری فرزند ارجمند زنده‌یاد شریعتمدار مرحوم حاج سیدضیاءالحق غفوری سبزواری را به همه‌ی بازماندگان آن خاندان که از بیوتات عریق و اصیل خراسان‌اند، خاصه دختران و دامادهای آن مرحوم و نیز برادر دانشورش جناب دکتر هدایت‌الله غفوری تسلیت می‌گوییم.

شورای سردبیری و کارکنان ماهنامه‌ی حافظ